

О. В. Банчук-Петросова, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

УМОВИ УСПІШНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено, що зовнішньоекономічна діяльність здійснюється в різних видах, тобто в різних сферах економічних інтересів суб'єктів господарювання. Кожен вид зовнішньоекономічної діяльності проявляється в різних формах – через певні способи зв'язків з іноземними партнерами (експорт, імпорт, лізинг, франчайзинг тощо). Механізм регулювання видів і форм зовнішньоекономічної діяльності має свої особливості стосовно кожної з них. Матеріальною основою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний комплекс країни, під яким розуміється сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств, фірм, які виробляють і реалізують експортну продукцію, а також здійснюють інші види й форми зовнішньоекономічних зв'язків. Тому механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності орієнтований на вдосконалення зовнішньоекономічного комплексу, створення сучасного виробництва, здатного виробляти конкурентну на світових ринках продукцію. Умовами успішного розвитку зовнішньоекономічної діяльності є нарощування експортного потенціалу, включення до різноманітних форм спільного підприємництва, наявність конкуруючих виробництв, підвищення самостійності регіонів, підприємств, фірм. Успішний розвиток галузей, що входять до зовнішньоекономічного комплексу, впливає на вдосконалення економіки країни загалом, а отже, сприяє підвищенню конкурентоспроможності нації.

Значення зовнішньоекономічної діяльності зумовлює її державну підтримку, що виявляється насамперед у створенні умов для розвитку всіх видів і форм зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає врахування сформованих у міжнародній практиці принципів, які постають із лібералізації світової торгівлі та розширення сфер наднаціонального регулювання міжнародних економічних відносин, наприклад, щодо митно-тарифного регулювання, обмеження нетарифних заходів тощо, а також регулювання на основі двосторонніх і багатосторонніх угод із зарубіжними країнами, що передбачають лібералізацію взаємної торгівлі, вирішення на рівні міжурядових комісій із торговельно-економічного співробітництва проблем структури й динаміки торгових потоків між країнами. Для України вкрай важливо збільшити свою частку в експорті результатів інтелектуальної діяльності, оскільки багато молодих учених, фахівців науково-дослідних інституцій уже покинули Україну через безробіття, зниження державного замовлення на наукові дослідження, особливо фундаментального характеру. Найважливішою стратегічною метою держави має стати збільшення бюджетних витратів на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Ключові слова: державне регулювання, експортний потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний комплекс, конкурентоспроможність нації, зовнішньоекономічні зв'язки.

O. V. Banchuk-Petrosova. Conditions for successful state regulation of foreign economic activity

It is determined that foreign economic activity is carried out in different types, i. e. in different areas of economic interests of economic entities. Each type of foreign economic activity manifests itself in different forms – through certain ways of relations with foreign partners (export, import, leasing, franchising, etc.). The mechanism for regulating the types and forms of foreign economic activity has its own characteristics for each of them. The material basis of foreign economic activity is the foreign economic complex of the country, which means a set of industries, subsectors, associations, enterprises, firms that produce and sell export products, as well as other types and forms of foreign economic relations. Therefore, the mechanism of foreign trade regulation is focused on improving the foreign economic complex, creating modern production capable of producing products competitive on world markets. Conditions for successful development of foreign economic activity are: increasing export potential, inclusion in various forms of joint ventures, the presence of competing industries, increasing the independence of regions, enterprises and firms. The successful development of industries that are part of the foreign economic complex, affects the improvement of the economy as a whole and, thus, helps to increase the competitiveness of the nation.

The importance of foreign economic activity determines its state support, which is manifested primarily in creating conditions for the development of all types and forms of foreign economic activity, which requires consideration of international principles arising from the liberalization of world trade and customs and tariff regulation, restriction of non-tariff measures, etc., as well as regulation on the basis of bilateral and multilateral agreements with foreign countries, providing for liberalization of mutual trade, decisions at the level of intergovernmental commissions on trade and economic cooperation. It is extremely important for Ukraine to increase its share in the export of intellectual property, as many young scientists, specialists of research institutions have already left Ukraine due to unemployment, declining state order for research, especially fundamental. The most important strategic goal of the state should be to increase budget expenditures on research and development.

Key words: state regulation, export potential, foreign economic activity, foreign economic complex, nation's competitiveness, foreign economic relations.

Постановка проблеми. Держава повинна створювати умови для реалізації стратегічної мети, визначеної в державній програмі розвитку експорту, удосконалення структури українського експорту, що розуміється як тривалий еволюційний процес підвищення ефективності й масштабів експортної діяльності на основі розширення асортименту та покращення якості експортованої продукції, удосконалення товарної і географічної структури експорту, використання прогресивних форм міжнародного торговельно-економічного співробітництва. У зв'язку з такою постановкою необхідно визначити поняття зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) та зовнішньоторговельної діяльності.

Поняття зовнішньоторговельної діяльності та зовнішньоекономічної діяльності надано в законах. В економічній літературі представлені різні визначення зовнішньоекономічної діяльності. Так, у розумінні автора ЗЕД – це виробничо-комерційна діяльність різних її учасників, що має на меті здійснення експортно-імпортних операцій, а також участь у міжнародному виробничому співробітництві.

Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється в різних видах, тобто в різних сферах економічних інтересів суб'єктів господарювання. Кожен вид ЗЕД проявляється в різних формах – через певні способи зв'язків з іноземними партнерами (експорт, імпорт, лізинг, франчайзинг тощо).

Механізм регулювання видів і форм ЗЕД має свої особливості стосовно кожної з них. Матеріальною основою ЗЕД є зовнішньоекономічний комплекс (далі – ЗЕК) країни, під яким розуміється сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств, фірм, які виробляють та реалізують експортну продукцію, а також здійснюють інші види й форми зовнішньоекономічних зв'язків [1, с. 45]. Тому механізм регулювання ЗЕД орієнтований на вдосконалення ЗЕК, створення сучасного виробництва, здатного виробляти конкурентну на світових ринках продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цими питаннями займалися Я.А. Жаліло, М. Портер, М. Джонсон, І.С. Єщенко, Ю.І. Палкім, М. Фрідман, С.І. Юрій, В.М. Федосов, Т.М. Циганкова, І.І. Павленко, О.В. Варяниченко, Н.А. Навроцька, В.М. Осипов, Д. Алябаєва, Л.М. Івашова, М.М. Кочевой, А.П. Кісельов, Н.В. Ковтун, В.О. Бабірад-Лазунін та інші вчені. В умовах постійної трансформації внутрішнього й зовнішнього середовища зовнішньоекономічна діяльність є нестабільною. Тому систематичне дослідження сучасного стану експортно-імпортних операцій та визначення тенденцій і перспектив їх розвитку є нагальним.

Мета статті. Метою проведеного в роботі дослідження є виявлення умов успішного державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Умовами успішного розвитку зовнішньоекономічної діяльності є нарощування експортного потенціалу, включення до різноманітних форм спільного підприємництва, наявність конкуруючих виробництв, підвищення самостійності регіонів, підприємств, фірм. Успішний розвиток галузей, що входять до зовнішньоекономічного комплексу, впливає на вдосконалення економіки країни загалом, а отже, сприяє підвищенню конкурентоспроможності нації.

Науково-технічне співробітництво проявляється у формах технологічного обміну, під яким розуміється взаємопроникнення науково-технічних знань і виробничого досвіду як результат спільних досліджень на замовних засадах, які здійснюють різні країни [2, с. 19].

Ефективною формою науково-технічного співробітництва є передача технологій на основі ліцензійних угод. Інтеграція України у світову економіку як рівноправного партнера неможлива без освоєння найефективніших форм науково-технічної кооперації.

Важливим результатом прогресивних змін у структурі суспільного виробництва та розвитку на цій основі прогресивних форм ЗЕД має стати виробництво й експорт машинно-технічної, наукомісткої продукції.

У країнах ринкової економіки інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності набула широкого розвитку завдяки підтримці держави. Наприклад, у багатьох західних країнах є інститути експорту, що є некомерційними організаціями, які надають широкий спектр послуг за низкою напрямів: щодо інформації, маркетингу, виставок, бізнес-супроводу за кордоном, послуг зв'язку тощо. Зокрема, за напрямом «інформація» надаються послуги з таких питань:

- відомості про експортерів, імпортерів, оптовиків та дистриб'юторів у різних країнах світу;
- інформація про виставки та ярмарки в різних сферах бізнесу;
- інформація про торгові та митні правила у країнах світу;
- статистичні дані щодо економічної діяльності в різних галузях за різними товарами та країнами [3].

Крім того, в індустріально розвинених країнах при міністерствах, що здійснюють регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, функціонують фонди розширення експорту.

Значення зовнішньоекономічної діяльності зумовлює її державну підтримку, що виявляється насамперед у створенні умов для розвитку всіх видів і форм зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає врахування сформованих у міжнародній практиці принципів, які постають із лібералізації світової торгівлі та розширення сфер наднаціонального регулювання міжнародних економічних відносин, наприклад, щодо митно-тарифного регулювання, обмеження нетарифних заходів тощо, а також регулювання на основі двосторонніх і багатосторонніх угод із зарубіжними країнами, що передбачають лібералізацію взаємної торгівлі, вирішення на рівні

міжурядових комісій із торговельно-економічного співробітництва проблем структури й динаміки торгових потоків між країнами.

Таким чином, на основі викладеного можна сформулювати цілі державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності. Це насамперед забезпечення умов ефективної інтеграції України у світову економіку в разі захисту галузей української економіки та господарюючих суб'єктів ЗЕД від несприятливих впливів іноземної конкуренції. Однією з найважливіших цілей державного регулювання (поставленою ще в державній програмі розвитку експорту), яка, на думку автора, реалізовуватиметься в перспективі, є просування українських товарів і послуг на світовий ринок. Реалізація названих цілей зумовлює необхідність розвитку різних форм міжнародної інтеграції та кооперації. Якщо реально дивитися на можливості вирішення цього завдання, то його реалізація, на думку автора, повинна здійснюватися насамперед у межах країн Співдружності Незалежних Держав та країн Європейського Союзу, оскільки перші традиційно були пов'язані коопераційними зв'язками з Україною, а другі територіально ближчі, Україна технологічно більше зацікавлена в них, у розвитку вертикально інтегрованих структур холдингового типу, адже великі корпорації швидше зможуть модернізувати основні фонди на сучасній техніко-технологічній основі, є мобільними у використанні як капіталу, так і своїх потужностей, ринків збуту [4, с. 125].

Міжнародна кооперація вітчизняної промисловості знизить витрати на освоєння ринків збуту. Країни, які контролюють сьогодні процес створення нових технологій, у перспективі контролюватимуть і ринки збуту тих товарів, які створені за допомогою цих технологій, на основних світових ринках, свідомо витісняючи звідти країни периферії, зокрема й Україну. Глобалізація основних ринків уже сьогодні об'єктивно змушує Україну брати більш активну участь у міжнародному поділі праці не лише у промисловості, аграрній сфері, а й у галузі наукової та інноваційної діяльності, в освіті, наукомістких та інформаційних технологіях [5, с. 42]. Для України вкрай важливо збільшити свою частку в експорті результатів інтелектуальної діяльності, оскільки багато молодих учених, фахівців науково-дослідних інституцій уже покинули Україну через безробіття, зниження державного замовлення на наукові дослідження, особливо фундаментального характеру. Найважливішою стратегічною метою держави має стати збільшення бюджетних видатків на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

У сфері стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності Україна має перейти від торговельно-посередницької та постачальницько-збутової моделі до інвестиційно-інноваційної. Основним завданням є вбудовування у вітчизняну економіку відповідної зовнішньоекономічної макромоделі. Під останньою розуміється система економічних інститутів, які забезпечують взаємодію виробництва зі світогосподарською сферою щодо вирішення стратегічних завдань. Інтернаціоналізація господарського життя та ті нові форми, у яких вона проявляється починаючи з останньої третини ХХ ст., зумовлюють, з одного боку, посилення ролі держави, а з іншого – якісні зміни в цій ролі.

Новизна в державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності полягає в самому підході до ролі держави в цьому процесі. Такий новий підхід принципово змінює зміст ролі держави в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, принципів, на яких вона ґрунтується, функцій регулювання ЗЕД та їх співвідношення – з'являються нові завдання й методи їх вирішення.

Водночас посилюється функція контролю з боку держави за виконанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинного законодавства, забезпечення національної безпеки. Одне з найважливіших завдань держави – підтримка експорту.

У разі лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, необхідності дотримання правил, встановлених міжнародним співтовариством, регулююча роль держави полягає в інших, ніж в умовах адміністративно-командної системи, принципах, ключовими з-поміж яких є такі:

- захист державою прав і законних інтересів учасників зовнішньоторгівельної діяльності, навіть прав і законних інтересів українських виробників та споживачів товарів і послуг;
- рівність та недискримінація учасників зовнішньоторгівельної діяльності, якщо інше не передбачено законом;
- взаємність щодо іншої держави (групи держав);
- вибір заходів державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності, що є не більш обтяжливими для учасників зовнішньоторгівельної діяльності, ніж необхідно для забезпечення ефективного досягнення цілей, для здійснення яких передбачається вжиття заходів державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності;
- гласність у створенні, прийнятті та застосуванні заходів державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності;
- обґрунтованість та об'єктивність застосування заходів державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності;
- виключення невиправданого втручання держави або її органів у зовнішньоторгівельну діяльність, випадків заподіяння шкоди учасникам зовнішньоторгівельної діяльності;
- єдність системи державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності [6, с. 89].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності включає її фінансове, валютне, кредитне, митно-тарифне та нетарифне, технічне регулювання, забезпечення експортного контролю. Кордони державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначаються, з одного боку, потребою в розширенні національного експорту та розвитку форм міжнародної кооперації, а з іншого – правилами міжнародних організацій, що втілюють головну тенденцію розвитку світогосподарських зв'язків – їх лібералізацію.

Таким чином, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має ґрунтуватися на принципі адекватності, під яким розуміється створення інституційної системи, спрямованої на захист національних інтересів у межах обліку глобалізаційних тенденцій та системи наднаціонального регулювання світогосподарських зв'язків, що склалася. Принцип адекватності повинен бути врахований у процесі формування державної зовнішньоекономічної політики.

Список використаних джерел:

1. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка. Київ, 2014. 367 с.
2. Василенко Ю.В. Експортна діяльність України. *Економіка України*. 2006. № 7. С. 17–20.
3. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.09.2021).
4. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Прутула Н.В. Міжнародна торгівля. Київ ; Катовіце ; Краків : Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
5. Ivashova L.M. Problems, prospects the development of foreign and customs policy of Ukraine under European integration. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2(13). С. 37–44.
6. Жеваго А.В. Інтернаціоналізація і конкурентоспроможність економіки України. *Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності* : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. С. 25–48.

References:

1. Kozak, Yu.H. (2014). *Mizhnarodna ekonomika [International economics]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vasilenko, Yu.V. (2006). Eksportna diialnist Ukrainy [Export activity of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 7, pp. 17–20 [in Ukrainian].
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The statistics service of Ukraine]*. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
4. Kozak, Yu.H., Lohvinova, N.S., Prytula, N.V (2015). *Mizhnarodna torhivlia [International trade]*. Kyiv; Katowice; Krakow : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Ivashova, L.M. (2015). Problems, prospects the development of foreign and customs policy of Ukraine under European integration. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya – Public administration and customs administration*, no. 2(13), pp. 37–44 [in English].
6. Zhevahov, A.V. (2007). Internatsionalizatsiia i konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy [Internationalization and competitiveness of Ukraine's economy]. *Ekonomichna intehratsiia i hlobalni problemy suchasnosti: navchalnyi posibnyk – Economic integration and global problems of today: textbook*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].